

Любомир Калудов

ГОЛЕМИТЕ И МАЛКИТЕ РЕКИ

ИСТОРИИ ОТ ЕДНО
ИЗЧЕЗНАЛО СЕЛО

София, 2020

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Любомир Калудов, автор, 2020

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2020

ISBN 978-619-01-0604-3 (мека подвързия)

ISBN 978-619-01-0625-8 (твърда подвързия)

ЛЮБОМИР КАЛУДОВ

ГОЛЕМИТЕ
и МАЛКИТЕ
РЕКИ *истории от едно
изчезнало село*

Съдържание

Кокошките на Баба Стоя.....	7
Кондака	16
Дъски за гробището.....	26
Границата.....	33
Димо Манев	41
Орехът	52
Командира.....	58
Орлето	66
Лиска.....	70
Тетрадките на интернираните.....	77
Калина	82
Фотографията.....	89
Секретен пост	96
Сборът	105
Големите и малките реки.....	115
Стари и диалектни думи в книгата	123

Кокошките на Баба Стоя

Кокошките изкачват тяхната си стълбичка до долните клони. Около дървото е заградено с колове и тънка мрежа – не е висока, колкото да не могат да прехвъркнат. Крилата им са подрязани с ножица. Щом се сетят, че са птици, размахват късите чуканчета и се правят, че летят. Баба Стоя ги е подрязала и заградила – да ходят и кълват само около черницата.

Преди слънцето да се скрие зад старите лозя, те пролазват нагоре и свират глави под мишница. Не е истинска стълба, а една върлина с наковани летвички. Влачат по нея изкълваните си трътки и мърморят:

„Трудно ни е на нас, птиците! Цял ден летяхме! Време е да кацнем на някое дърво и да спим...“ Съне-ни са и от разговорите им нищо не се разбира. Помладите още ходят из двора и търсят паднала черница, гъсеница, забравено царевично зърно или просто кълват каквото им попадне. Качулатата ги гълчи от дървото: „Коо-коо-ко! Едно яйце още не сте снесли, а само търсите да ядете! Коок! Кок!“ Плаши ги, че ще дойде кокарджата. Не може да изрече думата докрай и затова се чува „коок, кок“.

В кривата къща зад Паметника живее баба Стоя. Останала е вдовица още съвсем млада и няма нейни

си внуци. Преди години синът ѝ Димитър избягал през границата в турско. След тази случка я изселили далече – чак в габровското село Маневци. Тогавана била напълнила още 40 години, а когато се върнала, започнали да ѝ викат „баба Стоя“ и така до днес. Киро Станкин разправя, че в същото село е живял Хаджи Михаил, преди да дойде с булката си в Капациите, да направи бент на селската река, а под него бичкиджийницата. То и Хаджи-Михаиловото преселване не се знае защо се е случило.

Докато баба Стоя била интернирана, къщата клекнала, обрасла в бръшлян, дворът буренясал, дърветата хванали имел и поизсъхнали. Когато се върнала, другите от селото ѝ помогнали да изреже тръните и хресталаците. Човек е все пак, знаят я още като малка момичка. Нищо, че Димитър стана изменник на Родината.

Вечер покрай печката се свъртат селските хлапета – кое да хапне курабийка или мекица, кое да чуе приказка. Баба Стоя ги разказва едни такива дълги и страшни.

– Кокарджата е малка, но е свирепа! Чак печката пука от страх, щом ѝ споменем името! Бързо си лягайте по къщята, че може да дойде! Онази неделя удушила на Продановите осем пуйчета. Влиза през най-малки дупчици, няма дувар или врата да я спре. Не закача малките деца, те още миришат на мляко. Кръв обича, сладка кръв! Идва през нощта и първо скача на петела.

– Нека! – викат децата. – Сутрин крещи и пляска с криле, все едно, че ще отлети чак зад Осман баир!

Той защо ни кълве по краката, като ходим да берем черници? Нека да го изяде!

– Да, ама тя не спира! – казва баба Стоя – Щом скърши врата на петела, ѝ замирисва на кръв и започва да души кокошките. Една по една. Нали са глупави и заспали, те си мълчат. Кокарджата дави първата, а другата до нея си трае. Натръшква ги до крак, после си отива. Най-много да влезе в долапа с дрехите. Разхвърля и къса на парчета всичко... Това, което не е нахапано, пак трябва да се изхвърли, защото плюнката ѝ е отровна.

Докато баба Стоя разказва, вечерта е тръгнала откъм границата, минала е над заставата и е прескочила бодливата ограда. Тази ограда обикаля цялата държава. Пази да не влезе отвън някой лош като кокарджа човек. Граничарите му викат „диверсант“, а на оградата – „кльон“. Киро Станкин пък разправя, че думата идва от руски и означава „кльон“. Ако се допреш, телта ще те кълвне като бабиния петел, кокарджата да го изяде дано!

Тъмнината минава бавно покрай Кольовия пчелин, а после се търкулва надолу към Пиявичкин дол. Докато стигне до площада с Паметника, цялото село е притихнало. Агнетата са коленичили под майките си и въртят опашки с помътнели от кърмата очи.

В селото наричат „Паметника“ една черна плоча с издълбан кръст и мечове, като на медал за храброст. Под кръста е написано: *Загинали през войните от с. Юруккьой.*

Това е старото име на село Капаците. Да се чуди човек защо тези кротки хора са водили толкова мно-

го войни: Сръбска, Балканска, Втора балканска, Европейска... В мрамора са издълбани тридесетина имена. До черната плоча с кръста за храброст има добавена още една – сива, с петолъчка отгоре. На нея пише: *Отечествена война 1944–1945. Загинали при р. Драва* и три имена.

Едното е заличено и не се чете ясно. Излиза, че само трима са се сражавали за Отечеството, а другите – кой знае за какво. Тези от Паметника до един са братя, братовчеди, сватове и по-далечни роднини.

Баба Стоя е седнала до печката. Бакъреният чайник вдига пара, а човката му подсвирква леко и се прави на параход. На стената е окачена снимка в оплюта от мухите рамка. Стоя и Димитър току-що са минали под венчило в селската църква. Фотографът ги е направил цветни, както си му е редно. Бузите на булката са розови, а мустаците на младоженеца – черни и дебели. В долния ъгъл има печат „Фото Карамян“ и датата, дописана с мастило: „27 февруарий 1944 год.“ През октомври Димитър заминал за фронта и не се върнал. Получило се писмо, че е загинал в Унгария. Същата година, преди Коледа, Стоя родила момче. Нарекла го на баща му – Димитър. Отпуснали ѝ вдовишка пенсия, колкото да си купува хляб – за друго не стигала.

Печката е много стара. Стоя била още малка момичка, когато баща ѝ докарал с каруцата това чудо чак от Дедеагач. Много години сме се били с турците, а през Европейската война сме станали съюзници против останалата Европа. Тогава тръгнала търговията със зърно, агнета и кожи. Печката пропътувала

от Бяло море до Юруккьой, настанила се в голямата стая и не мръднала до днес. С нея дошъл и чайникът. Купили го на пристанището за две агнета и осем щавени кожи. Сигурно се е научил да свири така от някой параход. Печката е с извити чугунени крака и дебела плоча отгоре. Вътре писка жално и хвърля синкави пламъци едно сурово дърво. Нагоре към комина тръгва боядисана с бронз тръба. Преди да намери къде да се пъхне, прави два завоя – единият наляво, другият надясно. От тези кривули на пушека му се завива свят и така увъртян излиза от къщата. На покрива го посреща вятърът, разделя го на малки пушинки и съвсем го раздробява.

Ръцете на баба Стоя са целите на възли, все едно, че са сплетени като плитки. Костите се усукват около ставичките и пръстите се чудят накъде да поемат. После леко се изкривяват и тръгват уж в правилната посока. Палецът сочи право напред, а останалите – от показалеца до кутрето – са се разпилели като лозови корени.

Щом се покаже Вечерницата, баба Стоя излиза да махне върлината към черницата. Листата на дърветата са посинели от настъпилия здрач, а между тях премигват светулки. По долните клоци светлеят кръгли като тикви бабините кокошки. Кокарджата, ако иска, и без стълба може да ги достигне. Птиците вече са заспали и сънуват утрешния си полет към земята. Само качулатата се събужда и казва „коок-кок“. Така и не може да изговори думата докрай.

В голямата стая е топло, от дупчицата на печката излиза трепкава светлинка. По прозорците са наредени кутии от халва. В тях е цъфнало мушкато, а цветовете до един са бели. Розови, червени, лилави, че и шарени има из другите къщи, но чисто бели – само при баба Стоя. Жените от селото много пъти са се опитвали да ги прихванат. На това цвете затова му викат „мушкато“. Отчупиш клонка, боднеш в саксията, тя се хваща за пръстта, пуска корен и започва да расте. В началото цъфне бяло, но след една-две години се изгубва, претопява се между другите и става розово или шарено. Така става и с хората. Откърши ги някой от тяхната саксия, пренесе ги в чужда земя и те пуснат корени. Работят, вдигат къщи, раждат деца, някои даже забогатяват и разцъфтяват. След време – гледаш, смесили се, опрашили се с другия народ, променили се. Станали шарени, уж по-красиви, но никога чисто бели, както са били на прозорчето на бабината си къща.

Дървото в печката вече не плаче, прегоряло е на жар. Погледът на баба Стоя стига до белите цветове, но мислите ѝ прескачат отвъд прозорчето, прелитат над дворовете и селото, издигат се над Осман баир, минават вишката, заставата и границата, после се спускат надолу към топлата Тракия, чак до пълното с параходи Бяло море. Някой от тях сигурно е научил чайника да свири. Преди много години с такъв параход е заминал и нейният Димитър. От него има едно писмо, написано на пристанището в Солун. Няма плик, само лист амбалажна хартия, сгънат на

четири. Този лист е пътувал няколко месеца в джоба на Елефтери – търговец на маслини от Поморие. Ще да е бил свестен човек – дал го скришом на селския кръчмар и магазинер. Всеки месец Кондака ходи да купува сапун от Бургас. Тогава властта изпращала в лагер за такива писма. Отгоре е написано с химически молив:

„Село Капаците, за Стойка Кирязова“, а вътре няколко думи:

Мале, жив съм. Качвам се на параход за Италия. Ако е рекъл Господ, ще ти пиша от Америка. Твой син Димитър.

Писмото е скрито на дъното на раклата, под новите черги и дебелия вълнен одеяло. Завито е в бялата риза на баба Стоя. Ризата си я изтъкала сама на дървения стан, още преди Димитър да измени на Родината. В нея ще я облекат, когато умре. Има и две турски лири – за гробарите и за попа. Друго писмо така и не дошло.

През един дъждовен октомври Димитър си дошъл в отпуск от казармата. Бил изслужил повечето, оставало му по-малко от година. Вечерта в кръчмата селяните се черпили с Командира на заставата. Станала някаква караница, капитанът бил много пиян и ги обидил. На селяния ли, на простотия ли, никой не помни. Джанковата ракия го съборила. За да не стане бой, Димитър го качил на двуколката и подкарал към заставата. Отворили им портала на кльона, минали покрай вишката. После Димитър, без да каже

дума, както си бил с войнишките дрехи, прескочил браздата и потънал в турско. Знаел пътеката, която започва от Пиявичкин дол, обикаля покрай Кольовия пчелин и направо през Осман баир стига чак до границата. Майка му така и не го дочакала да се върне от кръчмата на Кондака. След три дни с колата на Окръжния комитет отвели нанякъде Командира, без шапка и колан.

Напролет джипката отново дошла, а от нея слязъл Янчо, каменоделецът от Батово. С чук и длето изличил едно име от Паметника. Вече не можело да се прочете „Димитър Кирязов 28 г. убит при Драва Чехи“. Отгоре наредили да се махне името на изменника на Родината Димитър Кирязов.

Само Киро Станкин се обадил:

– Янчо, не си слагай грях на душата. Туй е името на баща му, загинал е преди малкият Димитър да е бил роден.

– Ти да мълчиш! Гледай си там работата, че и твоята не е много чиста! Акциз на ракията, дето сам си я вариш, платил ли си?!

Така изтрили Димитър Кирязов от загиналите за Отечеството. Изселили Стоя далече от Капациите. Спрели вдовишката ѝ пенсия. Чак в кметството на село Маневци се получило писмо, че е майка на изменник.

На млади години животът се втурва право нагоре, като тръбата на печката от Дедеагач. Той е горещ, силен, изпотен от ръчениците по сборовете, засрамен от тайните думи по седенките. После завива и тръгва уж спокойно и равно. Тогава из краката му започват

да се увъртат грижи, беднотията го спъва и ядове го загризват. Животът се чуди накъде да поеме, кривите му пръсти веднъж се заплитат, друг път се разделят на разни посоки. Черното на комина го тегли към себе си, иска да го разпилее и раздроби. Докато се усетиш, времето ти свършило. И като погледнеш назад – само завързани възли, завои и пушек.

Нощта е натиснала Капаците. Прозорчетата тъмнеят, печката дреме със зачервени бузи. Баба Стоя сънува, че е получила писмо, но не може да го прочете, защото Димитър ѝ пише на американски.

Само границата не спи. Тя е обиколила с мрежата си цялата държава и пази някой да не излети навън. Всички са накачулени по клоните на черницата и сънуват, че са птици. Отдолу кокарджата чака светулките да се скрият в Пиявичкин дол и да стане съвсем тъмно.